

ISTRAŽIVANJE NAVIKA DJECE I STAVOVA RODITELJA U SAVREMENOM MEDIJSKOM OKRUŽENJU

RESEARCH ON CHILDREN'S HABITS AND PARENTS' ATTITUDES IN THE CONTEMPORARY MEDIA ENVIRONMENT

DR. SC. SANDRA SOČE KRALJEVIĆ, IZVANREDNI PROFESOR

Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru

DR. SC. ARNELA NANIĆ, VANREDNI PROFESOR

Univerzitet u Bihaću, Ekonomski fakultet

LEJLA LATIĆ, BA

Krajina auto, Velika Kladuša

Sažetak: *Teško je uskladiti roditeljske aktivnosti s promjenama u vremenu ubrzanog razvoja medija i tehnologije, globalnog povezivanja i ubrzanog načina života. Iz navedenih promjena proizlazi činjenica da internet kao mreža globalnog povezivanja postaje sve zastupljeniji medij posebno kod starije djece i adolescenata (od 11 do 18 godina).*

Zbog toga što su djeca danas od najranije dobi okružena ekranima digitalni mediji predstavljaju najkraći put kako doprijeti do njih.

Ovaj članak će pružiti detaljnu analizu medijskih navika djece i stavova roditelja prema korištenju medija, sa ciljem identifikacije obrazaca medijskog ponašanja, rizika i pozitivnih aspekata medijskog utjecaja na djecu. Također ovo istraživanje ima za cilj da doprinese razumjevanju odnosa između roditeljskog nadzora i medijskih navika djece, kao i da istakne važnost edukacije roditelja o odgovornom korištenju medija.

Istraživanje je provedeno na uzorku od 500 roditelja djece uzrasta od 0 do 18 godina iz urbanih i ruralnih sredina i dokazalo 5 postavljenih hipoteza. Na kraju rada navode se ograničenja istraživanja te smjernice za buduća istraživanja.

Ključne riječi: *djeca, roditelji, utjecaj medija, istraživanje tržišta.*

Abstract: *It is difficult to adjust parental activities to changes in the era of accelerated development of media and technology, global connectivity and accelerated lifestyle. From the above changes, the fact arises that the Internet as*

a network of global connectivity is becoming an increasingly popular medium, especially among older children and adolescents (from 11 to 18 years old).

Because children today are surrounded by screens from a very early age, digital media represent the shortest way to reach them.

This article will provide a detailed analysis of children's media habits and parents' attitudes towards media use, with the aim of identifying patterns of media behavior, risks and positive aspects of media influence on children. This research also aims to contribute to the understanding of the relationship between parental supervision and children's media habits, as well as to highlight the importance of educating parents about responsible media use.

The research was conducted on a sample of 500 parents of children aged 0 to 18 from urban and rural areas and proved 5 hypotheses. At the end of the paper, research limitations and guidelines for future research are stated.

Key words: children, parents, media influence, market research.

UVOD

Mediji su danas neodvojivi dio svakodnevnog života i imaju ključnu ulogu u oblikovanju mišljenja, stavova, kulture i društvenih normi. Njihov utjecaj se ogleda u različitim aspektima **života, od informiranja** i obrazovanja do zabave i socijalne interakcije. Mediji, u najširem smislu, uključuju tradicionalne platforme poput televizije, radija i tiska, kao i nove oblike komunikacije kao što su Internet, društvene mreže i digitalni sadržaji. Njihova prisutnost u svakodnevnom životu donosi brojne prednosti, ali i izazove, odnosno nedostatke, koji oblikuju način na koji pojedinci i društvo u cjelini funkcioniraju.

U suvremenom kompleksnom medijskom okruženju podaci o medijskim navikama djece i stavovima roditelja osnova su za kreiranje odgovarajućih medijskih i obrazovnih politika kao i adekvatnih aktivnosti usmjerenih na osiguravanje sigurnijeg medijskog okruženja i unapređenje medijske i informacijske pismenosti djece, roditelja i drugih koji brinu o djeci.

Korištenje medija među djecom se neprestano mijenja, međutim, bolje razumijevanje navika, izvora informacija i uloge roditelja pruža mogućnost da se odrede prioritetne intervencije i naprave strategije komunikacije usmjerene na djecu, roditelje i druge koji brinu o djeci.

TEORIJSKI OKVIR

U nastavku slijedi pregled dosadašnjih istraživanja važnih za svrhu i ciljeve ovoga rada i to: razlike u medijskim navikama djece u urbanim i ruralnim sredinama, pravila u vezi sa korištenjem medija i nadzor roditelja, strahovi i zabrinutost roditelja u vezi sa medijima, utjecaj medija na kognitivni

i emocionalni razvoj djece, medijski sadržaji i rodni stereotipi: utjecaj na djecu, digitalna pismenost kod djece i roditelja te utjecaj video igara na djecu i mlade.

Razlike u medijskim navikama djece u urbanim i ruralnim sredinama

Predstavljaju važan aspekt u razumijevanju kako okruženje utječe na pristup medijima, sadržaj koji djeca konzumiraju i način na koji reagiraju na medijske sadržaje. Razlike u medijskim navikama djece u urbanim i ruralnim sredinama su složene i proizilaze iz faktora kao što su pristup tehnologiji, socio – ekonomski status, kulturne i obrazovne prilike te socijalno okruženje. (Kosić, 2010) Ipak, neosporno je da tehnologija donosi značajne promjene u fizičkom i društvenom okruženju. (Kılınç i Kılınç, 2014.) Djeca prosječno počinju koristiti internet sa šest godina. Duvnjak i sur. (2016) izvijestili su da djeca u Hrvatskoj radnim danom provode oko 2 sata na internetu, a vikendom i do 3 sata.

S razvojem informacijskih i komunikacijskih tehnologija, digitalno okruženje mijenja način na koji komuniciramo, obavljamo radne zadatke i provodimo slobodno vrijeme. Kako digitalna transformacija svakodnevno mijenja svijet, ona utječe i na izvođenje različitih online aktivnosti. (Šmit, M., Turkalj, D., Biloš, A., 2021.)

Virtualni svijet pruža usluge i aplikacije osobama svih dobnih skupina i socijalnih slojeva, uključujući navigaciju web – stranicama, međusobne igre i anonimne identitete. Odvajanjem od stvarnosti u kojoj žive, ljudi postaju dio virtualnog svijeta. (Kırık, 2014.)

Razumijevanje ovih razlika može pomoći u oblikovanju politika i programa koji teže smanjenju digitalnog jaza i pružanju ravnotežne medijske eksponiranosti za djecu u svim sredinama. Također, pružanje podrške roditeljima u ruralnim sredinama može pomoći u omogućavanju boljeg pristupa medijskim sadržajima i tehnologijama, čime se doprinosi uravnotežnijem razvoju medijskih navika kod djece bez obzira na sredinu.

Pravila u vezi sa korištenjem medija i nadzor roditelja

Djeca su najpodložnija utjecaju medija, jer ga koriste svakodnevno i u sve većoj mjeri. Roditelji imaju ključnu ulogu u zaštiti djece od nepovoljnih utjecaja medija. Jordan (2004) naglašava da je gledanje televizije postalo centralna aktivnost, često važnija od međusobne interakcije. Villegas (2012) naglašava da zajedničko gledanje medija može biti pozitivno iskustvo za obitelj, ali samo ako uključuje interakciju i razgovor, a ne pasivno izlaganje. Barnevakten i sur. (2019) ističu važnost roditelja kao modela ponašanja, naglašavajući da djeca najbolje uče kroz zajedničko istraživanje interneta. Auxier i sur. (2020) ističu da većina roditelja smatra odgoj djece težim nego prije 20 godina upravo zbog tehnologije.

Roditelji u BiH nastoje regulirati dječje korištenje medija kroz pravila i nadzor, no intenzitet kontrole opada sa starošću djece. Hasanagić i sur. (2020)

navode da više od 90% roditelja djece od 0–10 godina postavlja pravila o gledanju TV-a, dok ih ima samo 51% adolescenata. Pravila o internetu najčešće postoje za djecu od 7–14 godina (82–90% roditelja), dok su kod adolescenata 56%. Istraživanje pokazuje da sa starijim uzrastom raste upotreba uređaja bez nadzora odraslih, pri čemu 43% roditelja adolescenata dozvoljava slobodno korištenje mobitela bez ograničenja.

Roditeljski strahovi i zabrinutosti proizilaze iz složenosti i raznovrsnosti medijskih sadržaja, kao i nemogućnosti roditelja da stalno prate šta njihova djeca konzumiraju. Jedan od najčešćih strahova roditelja je taj da prekomjerna upotreba medija može negativno utjecati na socijalni i emocionalni razvoj djece (Car, 2010). Poseban izvor zabrinutosti za roditelje je sadržaj kom su djeca izložena. Mediji često prikazuju nasilje, agresiju, stereotipne rodne uloge, seksualizovane sadržaje ili promoviraju materijalne vrijednosti. Roditelji se plaše da djeca razviju agresivne obrasce ponašanja ili da postanu manje empatična prema drugima. Ovaj proces modelovanja ponašanja je posebno opasan kod mlađe djece koja nisu u potpunosti razvila sposobnost da razlikuju stvarnost od fikcije.

Roditelji često brinu o utjecaju medijskih sadržaja na djetetovo samopouzdanje i sliku o sebi. Pored sadržaja, roditelji su zabrinuti i zbog vremena koje djeca provode koristeći medije.

Pojam „ekranizam“ (eng. „screen time“) postao je centralna tema u raspravama o dječijem zdravlju. Istraživanja pokazuju da djeca sve više vremena provode uz ekrane. (Car, 2010)

Roditelji se suočavaju sa izazovom kako da zaštite djecu od štetnih uticaja, a istovremeno im omoguće pristup tehnologiji koja je postala neizostavni dio života. Različite strategije roditeljskog nadzora, kao što su postavljanje ograničenja u vezi sa vremenom provedenim uz medije, kontrola sadržaja i razgovor sa djecom o medijskim navikama, postale su ključni alati u ovom procesu.

Utjecaj medija na kognitivni i emocionalni razvoj djece te rodni stereotipi

Djeca su od najranijeg uzrasta izložena različitim medijskim sadržajima. Mediji su postali neizostavan dio života, a njihova uloga u formiranju i oblikovanju djetetove percepcije svijeta, kao i u razvoju njegovih kognitivnih i emocionalnih sposobnosti, sve više dolazi u fokus istraživanja (Ahuja, 2019). Villani (2001) pokazuje da edukativni TV programi i filmovi mogu širiti znanje i poticati istraživanje. Pediatrics & Child Health (2003) ističu da oglasi mogu imati edukativnu ulogu, na primjer kroz kampanje protiv vožnje pod utjecajem alkohola. Anderson i sur. (2003) istražuju kako gledanje nasilnih sadržaja može povećati agresivnost kod djece i mladih, dok istodobno kvalitetni edukativni sadržaji mogu poboljšati školski uspjeh. Huesmann i sur. (2003) pokazuju da pojačana izloženost nasilju u djetinjstvu može dovesti do dugoročnih posljedica, uključujući različite oblike agresije u odrasloj dobi.

Prekomjerno korištenje medija utječe na mentalno zdravlje i život djece. Garrison i sur. (2011) naglašavaju povezanost medijske upotrebe s poremećajima sna, manjkom fizičke aktivnosti, problemima koncentracije i socijalnom izolacijom. Dugotrajno izlaganje ekranima, bez fizičke aktivnosti i društvenim interakcijama, može dovesti do smanjenja sposobnosti koncentracije, kao i poteškoća u razvijanju kreativnog mišljenja i samostalnog rješavanja problema. Prema teoriji kognitivnog opterećenja, previše informacija odjednom može preplaviti dječiji mozak i otežati procesiranje i skladištenje informacija (Ahuja, 2019).

Cantor i Nathanson (1996) ističu da su djeca posebno osjetljiva na zastrašujuće prizore, pri čemu mlađu djecu plaše fantastična bića, a stariju stvarni prizori nasilja i stradanja. American Academy of Pediatrics (2020) upozorava da glazbeni spotovi često sadrže nasilje i seksualno eksplicitne scene koje oblikuju dječje stavove i ponašanja.

Prema teoriji socijalne komparacije, mladi se često upoređuju sa vršnjacima i osobama koje prate na mrežama, što može rezultirati negativnim emocijama, uključujući ljubomoru, zavist i osjećaj neadekvatnosti. (Ahuja, 2019)

Pored toga, emocionalni razvoj djece može biti ugrožen ukoliko mediji promoviraju nerealne standarde ljepote i uspjeha. Djeca, naročito adolescenti, često teže da ispune te standarde, što može dovesti do ozbiljnih emocionalnih problema, poput poremećaja u ishrani, niskog samopouzdanja i depresije.

Negativni komentari i cyberbullying, koji su česti na društvenim mrežama, dodatno mogu ugroziti emocionalnu stabilnost djece.

Mediji igraju dvostruku ulogu u kognitivnom i emocionalnom razvoju djece. Dok kvalitetni, edukativni sadržaji mogu podstaći kognitivni rast i razvoj emocionalnih vještina, neadekvatna i prekomjerna izloženost medijima može imati dugoročno negativne posljedice. Važno je da roditelji, obrazovne institucije i društvo u cjelini prepoznaju ovaj utjecaj i poduzmu korake da zaštite djecu od štetnih sadržaja, dok istovremeno podstiču upotrebu medija u svrhu obrazovanja i razvoja. Uloga roditeljskog nadzora, kao i edukacija djece o kritičkom pristupu medijskim sadržajima, ključna je za postizanje ovog cilja. Roditelji koji objašnjavaju razloge za pravila i potiču dvosmjernu komunikaciju imaju djecu s razvijenijim moralnim rasuđivanjem. (Krcmar, M., Vieira, E. T., 2024.) Edukativna intervencija može naučiti djecu koristiti vlastite kognitivne obrane za zaštitu privatnosti. (Andrews, C. J., Walker, K. L., Kees, J., 2020.)

Mediji, kao moćan alat za oblikovanje stavova i vjerovanja, imaju ključnu ulogu u formiranju percepcije rodni uloga i identiteta kod mladih.

Mediji često prikazuju rodne uloge kroz određene stereotipe i norme, kao što su predstavljanje dječaka kao hrabrih i aktivnih, dok su djevojčice često prikazivane kao nježne i pasivne. Kada djeca vide ove obrasce ponašanja u medijskim sadržajima, oni mogu internalizovati i usvojiti ove uloge kao

standardne ili očekivane, što može oblikovati njihovo ponašanje i stavove prema rodnim ulogama (Vidak, 2014).

U ranijim fazama razvoja, djeca mogu imati teškoće u razlikovanju između stvarnosti i fantazije, što može značiti da su sklonija usvajanju rodnih stereotipa prikazanih u medijima kao dio svoje stvarnosti.

Kako djeca rastu i razvijaju se, njihovo razumjevanje rodnih uloga postaje složenije i može se prilagođavati na osnovu dodatnih iskustava i informacija. Uticaj rodnih stereotipa iz medija može biti značajan i na emocionalni i socijalni razvoj djece. Rodni stereotipi mogu uticati na razvoj samopouzdanja i identiteta kod djece, kao i na njihove međuljudske odnose. Na primjer, djeca koja su izložena stereotipnim prikazima rodnih uloga mogu se osjećati pritisnuta da se ponašaju u skladu sa očekivanjima koja su im nametnuta, što može ograničiti njihovu slobodu izražavanja i razvijanja individualnih interesa i talenata (Vidak, 2014).

Uprkos negativnim uticajima, mediji takođe nude priliku za promoviranje pozitivnih prikaza rodnih uloga i razbijanje tradicionalnih stereotipa. Na primjer, prikazivanje žena u liderstvu ili muškaraca u ulogama koje se tradicionalno smatraju ženskim može pomoći u proširivanju razumjevanja i prihvatanju različitih identiteta i uloga te promovirati veću ravnotežu i jednakost između spolova.

Nema razlike u vremenu provedenom online, nego u odabiru aktivnosti: Chak i Leung (2004) rano su pokazali da su dječaci skloniji igrama, a djevojčice online komunikaciji. Fogel i Nehmad (2009) utvrdili su da dječaci češće dijele osobne podatke online, dok djevojčice koriste društvene mreže za komunikaciju s poznanicima. Üneri i Tanıdır (2011) naglašavaju veću sklonost dječaka pretjeranom korištenju interneta i razvoju ovisnosti.

Istraživanje Kotrla Topić i Perković Kovačević (2015) pokazuje da dječaci češće posjeduju i koriste stolna računala, laptope i konzole za igranje, dok razlike u korištenju pametnih telefona ili tableta nisu značajne. Fairlie (2016) ističe da djevojčice češće koriste računala za komunikaciju i društvene mreže, a dječaci za igre i zabavu. Lynch (2018) ističe da je online video igranje češće među dječacima nego među djevojčicama te da dječaci globalno češće koriste konzole i gaming uređaje od djevojčica. Šmit (2020) utvrdila je da 75% djece u Hrvatskoj posjeduje vlastiti pametni telefon, ali da dječaci češće imaju računala i konzole. Dječaci češće igraju online igre i borave u virtualnim svjetovima, dok djevojčice češće objavljuju i dijele fotografije, videozapise i glazbu. (Šmit, M., Biloš, A., Turkalj, D., 2020.) Ciboci i sur. (2020) u istraživanju "HR Kids Online" su zaključili da tijekom radnih dana nema većih razlika, ali vikendom dječaci provode više vremena online.

Medijski sadržaji igraju ključnu ulogu u oblikovanju rodnih stereotipa i normi kod djece. Što je važno za razvoj strategija koje će pomoći u smanjenju

negativnih efekata i promociji pozitivnih i ravnotežnijih prikaza rodni uloga u medijima.

Digitalna pismenost kod djece i roditelja

Digitalna pismenost uključuje kritičko promišljanje, etičko ponašanje, razumijevanje privatnosti i sigurnosti, kao i sposobnost prepoznavanja i izbjegavanja rizika u digitalnom okruženju. Kako bi djeca mogla sigurno i odgovorno koristiti tehnologiju, potrebno je da roditelji budu informirani i aktivno uključeni u njihov digitalni život, pružajući im smjernice i podršku u razvoju digitalnih vještina koje će im biti od koristi tokom cijelog života (Kosić, 2010).

Digitalna pismenost za djecu nije samo pitanje tehničkog znanja, već i sposobnost da prepoznaju i izbjegn timerizike u digitalnom okruženju, a za roditelje, ona nije samo sposobnost korištenja tehnologije, već i odgovornost da pruže djeci smjernice i podršku. (Kosić, 2010)

Iako su djeca i adolescenti često tehnički veoma vješti, njihovo razumijevanje rizika je ograničeno. Korištenje društvenih mreža nosi rizike poput cyberbullyinga ili opasnosti od kontakta sa nepoznatim osobama, izlaganja neprikladnom sadržaju, kršenja privatnosti, sigurnosnih problema i ovisnosti.

Edukativna intervencija može naučiti djecu koristiti vlastite kognitivne obrane za zaštitu privatnosti. Nadalje, potrebno je proučiti roditeljske komunikacijske strategije i način na koji roditeljima omogućiti bolju kontrolu privatnosti djece. (Andrews, C. J., Walker, K. L., Kees, J., 2020.) Također je potrebno istražiti fenomen "sharentinga", kada roditelji nenamjerno krše privatnost djece dijeljenjem fotografija, videa i objava s obitelji i prijateljima. (Verswijvel K. et al., 2019.)

Nedavna istraživanja Common Sense Media (2022) pokazuju da tweens (8–12 godina) u prosjeku provode 5 sati i 33 minute dnevno na ekranima, dok tinejdžeri (13–18 godina) provode 8 sati i 39 minuta. Također je zabrinjavajuće povećanje korištenja društvenih mreža među tweensima na platformama koje zahtijevaju minimalno 13 godina, poput Instagrama i Snapchata (Common Sense Media, 2022).

Nedavna anketa roditelja (C. S. Mott Children's Hospital, 2023) pokazala je da su uporaba društvenih mreža, vrijeme provedeno pred ekranom i sigurnost na internetu glavni roditeljski prioriteti.

Teorija digitalnog jaza govori o razlici u nivou digitalne pismenosti između generacija. Ovaj jaz može dodatno otežati roditeljima da nadziru dječije aktivnosti na Internetu ili da im pruže adekvatne savjete i smjernice (Kosić, 2010).

Djeca treba da nauče kako da budu odgovorni digitalni građani, poštujući pravila online zajednice, izbjegavajući nasilje i zlostavljanje, i preuzimajući odgovornost za svoje ponašanje na internetu. Digitalna pismenost uključuje i razvijanje empatije i socijalnih vještina u online komunikaciji, što je važno za

izgradnju zdravih odnosa u digitalnom okruženju (Kosić, 2010). S obzirom na sve ove izazove, digitalna pismenost kod djece i roditelja postaje sve važnija tema u kontekstu ubrzanog tehnološkog napretka.

Utjecaj video igara na djecu i mlade

Video igre su dio svakodnevnog života mladih generacija, što znači da razumijevanje njihovog utjecaja postaje od suštinskog značaja za roditelje, pedagoške stručnjake i društvo u cjelini. Utjecaj video igara na djecu i mlade je od najzastupljenijih i najkontroverznijih suvremenih medijskih istraživanja. Istraživanja su pokazala da djeca koja igraju neke vrste video igara mogu razviti bolju sposobnost donošenja odluka pod pritiskom i bolje upravljanje resursima u raznim situacijama, što su važne vještine koje se mogu primijeniti i izvan svijeta igara. Edukativne video igre mogu poticati djecu na kreativno razmišljanje, eksperimentiranje i rješavanje problema, dok pružaju zabavu i angažiranje. Igranje u timovima ili sa grupama prijatelja može doprinijeti razvoju timskog duha, suradnje i vještina komunikacije. Ali igranje nosi i rizike, kao što su cyberbullying ili negativan uticaj vršnjaka, kada se djeca susretnu sa toksičnim ponašanjem u online zajednicama.

Istraživanja su pokazala da prekomjerno korištenje društvenih mreža i video igara može smanjiti vrijeme koje djeca provode u igri na otvorenom ili u razgovoru sa vršnjacima, što uznemirava roditelje.

Kotrla Topić i Perković Kovačević (2015) navode da roditelji u većini slučajeva dopuštaju djeci korištenje samo besplatnih igara i aplikacija. Djeca navode zabavu i opuštanje kao primarnu motivaciju za igranje računalnih igara. Šmit (2020) navodi da djeca igre najčešće preuzimaju jednom mjesečno (26 %), dok s drugim sudionicima igraju najčešće jednom tjedno (20,8 %) ili individualno (30 %). Čak 40 % djece nikada ne igra online igre s drugim sudionicima. U 56,3 % situacija igra omogućuje djetetu komunikaciju s drugim igračima. U 44 % slučajeva igra je preuzeta besplatno, ali je zahtijevala kupnje kako bi se ubrzao napredak, dok je u 35,2 % situacija bilo nemoguće igrati igru bez kupnji unutar aplikacije, unatoč tome što je igra oglašavana kao besplatna. Duvnjak i sur. (2016) pojašnjavaju da samo 2,4 % sudionika u njihovom istraživanju provodi više od 10 sati dnevno igrajući igre, ali prevencija bi se trebala fokusirati na ove pojedince ako igranje ometa druge dnevne funkcije. Šmit (2020) ističe da što se tiče digitalnih ovisnosti kod djece, najčešće su povezane s igranjem igara.

Djeca i mladi koji provode previše vremena igrajući video igre mogu zanemariti socijalne interakcije u stvarnom svijetu, što može dovesti do osjećaja izolacije i povlačenja iz stvarnog života. Ovo može posebno biti problematično u adolescenciji, kada je razvoj socijalnih vještina ključan za izgradnju stabilnih odnosa.

Teorija ovisnosti od video igara produbljuje razumijevanje negativnih posljedica pretjeranog igranja. Djeca koja su ovisna od video igara često gube

interes za druge aktivnosti, a njihovo igranje može uticati na kvalitet sna, što može imati posljedice na njihove kognitivne performanse i emocionalno zdravlje. Ponekad, ovisnost od video igara može dovesti i do simptoma sličnih depresiji ili anksioznosti.

Roditeljski nadzor i postavljanje jasnih granica o vremenu koje djeca provode u igranju ključno je za smanjenje negativnih posljedica.

Utjecaj video igara na djecu i mlade je složen i višeslojan. Iako postoje dokazi o potencijalnim negativnim posljedicama, kao što su povećana agresivnost, socijalna izolacija ili ovisnost, postoji i niz pozitivnih efekata koji se odnose na razvoj kognitivnih vještina, socijalnih sposobnosti i emocionalne regulacije. Ključ za maksimiziranje pozitivnih i minimiziranje negativnih efekata leži u umjerenosti, roditeljskom nadzoru i učenju djece o rizicima i koristima koje video igre donose. Takođe, razvoj kritičkog razmišljanja i digitalne pismenosti kod djece igra važnu ulogu u tome kako će se oni nositi sa izazovima i mogućnostima koje svijet video igara pruža.

MEODOLOGIJA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

Predmet i ciljevi istraživanja

Predmet ovog istraživanja su medijske navike djece i stavovi roditelja o korištenju medija, sa posebnim fokusom na vrste medijskih sadržaja kojima su djeca izložena, intenzitet korištenja digitalnih platformi i uređaja, kao i na roditeljski nadzor i pravila koja se odnose na medijsku upotrebu. Istraživanje obuhvata različite aspekte medijske konzumacije među djecom, uključujući vrijeme provedeno ispred ekrana, vrste sadržaja kog djeca preferiraju i ulogu roditelja u kontroli i regulaciji medijskog ponašanja. Takođe, analiziraju se roditeljski stavovi u vezi sa pozitivnim i negativnim utjecajem medija na razvoj djece, uključujući kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj. Ovo istraživanje se bavi pitanjem u kojoj mjeri roditelji prepoznaju potencijalne rizike povezane sa prekomjernom ili neadekvatnom upotrebom medija, kao i njihovim stavovima prema edukaciji o odgovornom korištenju medija kod djece. Posebno je važno ispitati je li postoje razlike u stavovima i ponašanju roditelja u ovisnosti od njihovog obrazovnog, socijalnog i ekonomskog statusa, kao i je li medijske navike djece variraju u odnosu na starosnu dob, spol i mjesto stanovanja (ruralne ili urbane sredine).

Cilj istraživanja je pružiti detaljnu analizu medijskih navika djece i stavova roditelja prema korištenju medija, sa ciljem identifikacije obrazaca medijskog ponašanja, rizika i pozitivnih aspekata medijskog utjecaja na djecu. Ovo istraživanje ima za cilj da doprinese razumjevanju odnosa između roditeljskog nadzora i medijskih navika djece, kao i da istakne važnost edukacije roditelja o odgovornom korištenju medija.

Hipoteze

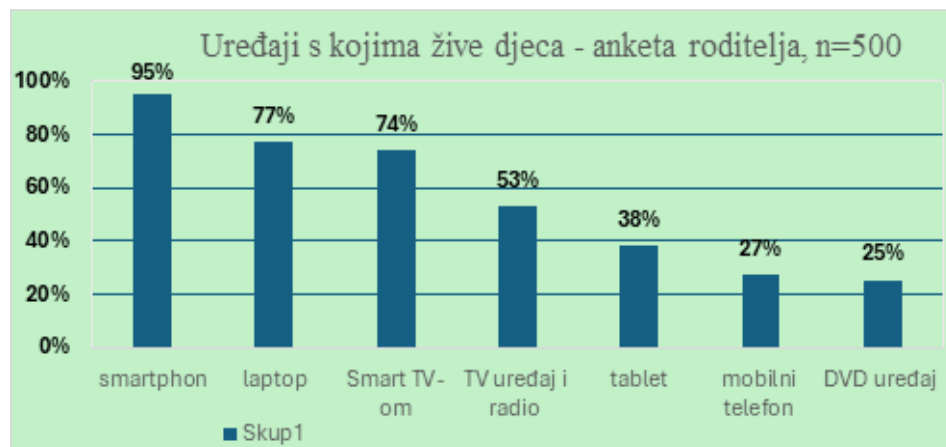
- Hipoteza 1: Djeca u urbanim sredinama provode više vremena koristeći digitalne medije i Internet u poređenju sa djecom iz ruralnih sredina, usljed bolje dostupnosti tehnologije.
- Hipoteza 2: Roditelji sa višim nivoom obrazovanja i socijalno - ekonomskim statusom izražavaju veću zabrinutost zbog negativnog utjecaja medija na razvoj djece i primjenjuju strožiji nadzor nad medijskim aktivnostima djece.
- Hipoteza 3: Postoji značajna povezanost između vremena kog djeca provode na društvenim mrežama i razvoja problema sa samopouzdanjem i slikom o sebi, pri čemu su djevojčice podložnije negativnom utjecaju u poređenju sa dječacima.
- Hipoteza 4: Roditelji nisu dovoljno informirani o negativnim utjecajima medija i nemaju jasne strategije za pravilno usmjeravanje i kontrolu korištenja medija od svoje djece.
- Hipoteza 5: Djeca koja provode više vremena uz video igre imaju tendenciju da razviju specifične obrasce ponašanja, uključujući agresivnost i smanjenu socijalnu interakciju, u poređenju sa djecom koja se manje oslanjaju na video igre.

Metode i materijali

Koristi se kombinaciju kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja kako bi se prikupili podaci o medijskim navikama djece i stavovima roditelja. Kod kvantitativnog istraživanja, koristio se anketni upitnik koji je bio distribuiran roditeljima i djeci. Anketni upitnik sadrži pitanja o vremenu provedenom uz medije, vrstama sadržaja, roditeljskom nadzoru, pravilima o medijima i percepciji uticaja medija na djecu.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Na uzorku od 500 roditelja iz urbanih i ruralnih sredina analizirani su rezultati. Podaci dobiveni od roditelja pokazuju da skoro sva djeca imaju smartphon (95%), a većina ima i kompjuter ili laptop (77%) te Smart TV-om (74%). (55%) djece u kući ima standardni TV uređaj i radio (53%), a tablet (38%), a četvrtina mobilni telefon (27%) i DVD uređaj (25%). Njih 21% u svom okruženju ima i konzolu za igrice, a više od desetine i pametne zvučnike (13%). (Grafikon 1.)

Grafikon 1. Uređaji u domaćinstvima u kojima žive djeca uzrasta 0 – 18 godina (ukupno, n=500, anketa roditelja)

Izvor: Latić, L., Istraživanje utjecaja o medijskim navikama djece I stavova roditelja, Univerzitet u Bihaću, Ekonomski fakultet, Bihać, 2024., str. 22.

Podaci dobiveni anketiranjem djece uzrasta 7-18 godina pokazuju da, za gledanje / slušanje sadržaja, kod kuće ili negdje drugdje, djeca svih uzrasta najčešće koriste smartphone. I njegovo korištenje u ove svrhe raste sa porastom starosti djeteta. Uz njega se za gledanje / slušanje sadržaja, koristi Smart TV (74 %) djece, dok se standardni televizor koristi 55 %.

Za gledanje/slušanje sadržaja učestalo se koristi i kompjuter/laptop (77 %), a njegovo korištenje raste sa uzrastom djeteta. Dok korištenje tableta, kojeg za gledanje/slušanje sadržaja koristi 38 % i opada sa uzrastom djeteta. (Pogledati Grafikon 1.)

Najviše djeca uzrasta 7 – 18 godina za pristup internetu upotrebljava smartphone/mobilne telefone. U uzrastu 7 – 10 godina devet od deset (87%) djece koristi ih da bi bilo online, što čine i skoro sva djeca starijeg uzrasta (95% djece uzrasta 11 – 14 i 97% uzrasta 15-18). Znatno manje djece za pristup internetu koristi laptop i desktop.

Rezultat: 75% djece iz urbanih sredina provodi više od 2 sata dnevno na Internetu, a samo 25% djece iz ruralnih sredina.

Hipoteza 1: Djeca u urbanim sredinama provode više vremena koristeći digitalne medije i Internet u poređenju sa djecom iz ruralnih sredina, usljed bolje dostupnosti tehnologije. Hipoteza 1 je potvrđena jer, djeca iz urbanih sredina provode značajno više vremena koristeći digitalne medije.

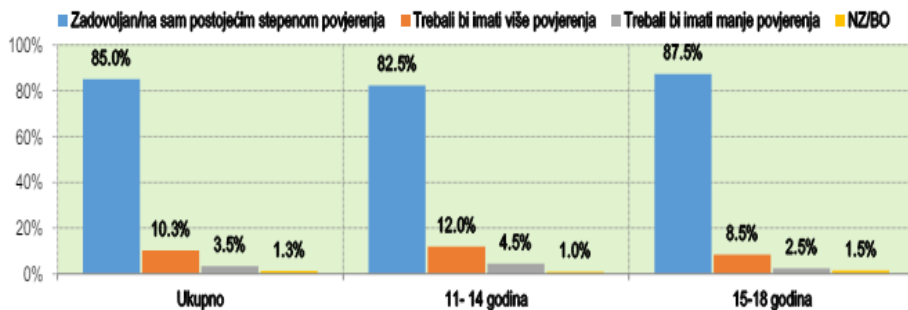
Roditeljski pristup. Većina djece, devet od deset njih (uzrasta 11 – 18 godina) zadovoljna je povjerenjem koje u njih imaju njihovi roditelji kada je u pitanju korištenje medija i to adolescenti i više nego djeca uzrasta 11 – 14 godina (83 % uzrasta 11 – 14 i 88% adolescenata).

Kada se radi o gledanju TV programa i DVD-jeva od strane njihovog djeteta, većina roditelja djece uzrasta 0-14 godine ima određena pravila. Ona su zastupljenija kod djece uzrasta 0-10 godina, u kojem ih postavlja više od 90% roditelja. Nešto rjeđe važe za djecu uzrasta 11-14 (85%), dok ih ima tek polovina adolescenata (51%).

Najčešće su to pravila o onome koje sadržaje djeca smiju gledati (71%). 52% roditelja ima pravila i o tome koliko vremena djeca mogu provesti gledajući TV sadržaje te o tome u koje vrijeme ih mogu gledati. 40% postavilo je i pravilo o poštivanju klasifikacijskih oznaka 12+, 16+, 18+, dok 24 % određuje i sa kim se određeni sadržaji mogu gledati tj. da se mogu gledati samo pod nadzorom. Pravila su najrjeđa u najmlađoj i najstarijoj uzrasnoj grupi.

Nadzor roditelja nad korištenjem uređaja. Sa uzrastom djece raste i njihovo korištenje uređaja bez nadzora odraslih. Ali djeca svih uzrasta najčešće bez nadzora mogu upotrebljavati televizor (29% uzrasta 0-3, 59% uzrasta 4-6, 79% uzrasta 7-10, 92% uzrasta 11-14, 93% uzrasta 15-18) i mobilni telefon/smartphone (15% uzrasta 0-3, 34% uzrasta 4-6, 66% uzrasta 7-10, 90% uzrasta 11-14, 98% uzrasta 15-18). Slijedi kompjuter (3% uzrasta 0-3, 11% uzrasta 4-6, 33% uzrasta 7-10, 63% uzrasta 11-14, 78% uzrasta 15-18).

Grafikon 2. Zadovoljstvo povjerenjem koje u njih imaju njihovi roditelji kada je u pitanju korištenje medija

Izvor: Latić, L., Istraživanje utjecaja o medijskim navikama djece i stavova roditelja, Univerzitet u Bihaću, Ekonomski fakultet, Bihać, 2024., str. 32.

Rezultat: 68% roditelja sa višim obrazovanjem izrazilo je zabrinutost zbog uticaja medija, dok je kod roditelja sa nižim obrazovanjem 40%. Takođe, roditelji sa višim socijalno - ekonomskim statusom u 70% slučajeva imaju strožija pravila vezana za medijsku upotrebu.

Hipoteza 2: Roditelji sa višim nivoom obrazovanja i socijalno – ekonomskim statusom izražavaju veću zabrinutost zbog negativnog uticaja medija na razvoj djece i primjenjuju strožiji nadzor nad medijskim aktivnostima djece. Hipoteza 2. je potvrđena jer, roditelji sa višim obrazovanjem i statusom su zabrinutiji i postavljaju strožija pravila.

Hipoteza 3: Postoji značajna povezanost između vremena kog djeca provode na društvenim mrežama i razvoja problema sa samopouzdanjem i slikom o sebi, pri čemu su djevojčice podložnije negativnom utjecaju u poređenju sa dječacima. Rezultat: 60% djevojčica koje koriste društvene mreže više od 2 sata dnevno pokazalo je probleme sa samopouzdanjem, u poređenju sa 40% dječaka. Hipoteza 3 je potvrđena jer, postoji značajna povezanost između vremena provedenog na društvenim mrežama i problema sa samopouzdanjem, pri čemu su djevojčice više pogođene.

Hipoteza 4: Roditelji nisu dovoljno informisani o negativnim uticajima medija i nemaju jasne strategije za pravilno usmjeravanje i kontrolu korištenja medija od svoje djece. Rezultat: 75% roditelja smatra da nisu dovoljno informirani o negativnim uticajima medija, dok je samo 25% roditelja razvilo strategije za kontrolu medijske konzumacije. Hipoteza 4 je potvrđena jer, većina roditelja nije dovoljno informirana i nema jasne strategije za nadzor medijskih aktivnosti.

Hipoteza 5: Djeca koja provode više vremena uz video igre imaju tendenciju da razviju specifične obrasce ponašanja, uključujući agresivnost i smanjenu socijalnu interakciju, u poređenju sa djecom koja se manje oslanjaju na video igre. Rezultat: 55% djece koja igraju video igre više od 4 sata dnevno pokazalo je povećanu agresivnost, dok je 45% djece koja igraju igre manje od 2 sata dnevno pokazalo slične tendencije. Hipoteza 5 je potvrđena jer, postoji povezanost između igranja video igara i razvoja agresivnog ponašanja kod djece.

ZAKLJUČAK

Dobiveni podaci pokazuju da djeca u Bosni i Hercegovini imaju na raspolaganju veliki broj uređaja te da frekventnost i dužina korištenja pojedinih od njih ovise od uzrasta djeteta. Ali da djeca svih uzrasta puno vremena provode pred ekranima (starija pretežno na društvenim mrežama, stranicama ili aplikacijama za razmjenu poruka i igrajući igrice, a mlađa gledajući televiziju), dok je na primjer čitanje knjiga, slikovnica, stripova, novina i časopisa izrazito rijetko zastupljeno.

Uprkos tome, manji dio djece i roditelja svjestan je da dječije korištenje medija nije pod njihovom kontrolom i da (može da) ima (i) određeni negativan utjecaj. A roditelji su rijetko upoznati sa mogućim štetnim posljedicama na psihičku dobrobit i moralni razvoj djece.

Pravila o dječijem korištenju pojedinih uređaja postavlja samo dio roditelja, koji tek djelimično provode nadzor da li se postavljena pravila poštuju. Istovremeno, djeca i roditelji nemaju dovoljno podrške usmjerene na povećanje znanja o sigurnom korištenju medija i tehnologija. Rezultat je da i djeca i roditelji smatraju da znaju dovoljno o ovoj temi, dok dobijeni podaci pokazuju suprotno (na primjer podaci o dosadašnjoj izloženosti djece televizijskom sadržaju koji je loše utjecao na njih ili o prijavljivanju neprimjerenog sadržaja na Internetu).

Autori se nadaju da će na osnovu ovog istraživanja biti moguće odrediti prijeko potrebne intervencije i razviti strategije djelovanja koje mogu dovesti do poboljšanja načina upotrebe medija i tehnologija od strane djece u BiH i maksimizirati pozitivne efekte njihovog korištenja te na taj način, povećati sigurnost i opću dobrobit djece u digitalnoj eri.

Provedeno istraživanje i analiza imaju i određenih nedostataka i ograničenja. Ono je kao i većina marketinških istraživanja provedeno u određenom trenutku te bi kontinuirano istraživanje, tijekom duljeg vremenskog razdoblja, doprinjelo većoj pouzdanosti rezultata. Isto tako, ovo istraživanje je provedeno u Bosni i Hercegovini, te bi bilo korisno provesti istraživanje i u drugim zemljama u regiji. Bilo bi zanimljivo ove rezultate usporediti sa razvijenim i manje razvijenim zemljama u regiji. Zatim, korišten uzorak je bio relativno mali, i u drugim istraživanjima bilo bi zanimljivo ispitati veći broj ispitanika. Najveći nedostatak ovog istraživanja je da je ugašena domena na kojoj je bila cjelokupna baza sa podacima pa nije bilo moguće uraditi detaljnu obradu podataka u SPSS softveru.

LITERATURA

1. Ahuja, S., Beauty and the Blogger: The Impact of Instagram Bloggers on Ideals of Beauty and Self-esteem. U: B. Cammaerts, N. Anstead, R. Stupar (ur.), Media@LSE Working Paper Serie, London, 2019.
2. American Academy of Pediatrics, Media and young minds. Pediatrics, 138(5)., 2020.
3. Anderson, C. A., et al., The influence of media violence on youth. Psychological Science in the Public Interest, 4(3), 2003.
4. Andrews, C. J., Walker, K. L., Kees, J., Children and Online Privacy Protection: Empowerment from Cognitive Defense, Strategies, Journal of Public Policy and Marketing, 39 (2), 2020.
5. Auxier, B., et al., Parenting children in the age of technology. Pew Research Center, 2020.
6. Barnevakten, T., et al., Children and media use. Norwegian Media Authority, 2019.
7. Cantor, J., Nathanson, A. I., Children's fright reactions to television and films. Child Development, 67(5), 1996.
8. Car, S., Online komunikacija i socijalni odnosi učenika. Pedagogijska istraživanja, 7(2), 2010.
9. Carlson, L., Grossbart, S., Parental Style and Consumer Socialization of Children. Journal of Consumer Research, 15(1), 1988.
10. Chak, K., Leung, L., Shyness and locus of control as predictors of Internet addiction and Internet use. CyberPsychology & Behavior, 7(5), 2004.
11. Ciboci, L. i sur., Nacionalno istraživanje o sigurnosti djece na Internetu – HR Kids Online, 2020.

12. Common Sense Media, Two Years into the Pandemic, Media Use Has Increased 17% among Tweens and Teens, 2022. <https://www.commonsensemedia.org>
13. Duvnjak, I. et al., Safer Internet Centre Croatia: Making Internet a good and safe place. Josip Juraj Strossmayer University, 2016.
14. Fairlie, R. W., Do Boys and Girls Use Computers Differently, and Does It Contribute to Why Boys do Worse in School Than Girls? The B.E. Journal of Economic Analysis and Policy, 16(1), 2016.
15. Fogel, J., Nehmad, E., Internet social network communities: Risk taking, trust, and privacy concerns. Computers in Human Behavior, 25(1), 2009.
16. Garrison, M. M., Liekweg, K., & Christakis, D. A., Media use and child sleep: Content, timing, and environment impact. Pediatrics, 128(1), 2011.
17. Hasanagić, S., Papović, M., Kovačević, S., Medijske navike djece i stavovi roditelja. Sarajevo: Custom Concept/UNICEF/RAK, 2020.
18. Huesmann, L. R., Moise-Titus, J., Podolski, C. L., Eron, L. D., Longitudinal relations between children's exposure to TV violence and their aggressive and violent behavior in young adulthood. Developmental Psychology, 39(2), 2003.
19. Jordan, A., The role of media in family interaction, 2004.
20. Kılınç, B., Kılınç, E. P., Yeni medya ortamında çocuk birey: Yeni iletişim teknolojileri ve medya pedagojisinin önemi. Akdeniz İletişim Dergisi, 22, 2014.
21. Kırık, A. M., Aile ve çocuk ilişkisinde internetin yeri: Nitel bir araştırma. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 3(1), 2014.
22. Kosić, S., Online društvene mreže i društveno umrežavanje kod učenika osnovne škole. Navike Facebook generacije. Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja 56(24), 2020.
23. Kotrla Topić, M., Perković Kovačević, M., Young children (0-8) and digital technology. A qualitative exploratory study, national report – Croatia. Institute of Social Sciences Ivo Pilar & Clinical Hospital Center Osijek, 2015.
24. Krcmar, M., Vieira, E. T., Parenting style and the development of adolescent decision making: An examination of mediating variables. Journal of Adolescent Research, 20(1), 2024.
25. Latić, L., Istraživanje utjecaja o medijskim navikama djece i stavova roditelja, Univerzitet u Bihaću, Ekonomski fakultet, Bihać, 2024.
26. Lynch, M., Do boys and girls use digital tools differently? The Tech Advocate, 2018.
27. C. S. Mott Children's Hospital, University of Michigan, Mott Poll on Children's Health, 43 (6), 2023. <https://mottpoll.org/reports/overuse-devices-and-social-media-top-parent-concerns>

28. Pediatrics & Child Health., Impact of media use on children and youth. Pediatrics & Child Health, 8(5), 2003.
29. Soče Kraljević, S., Bodulušić, K., Utjecaj oglašavanja na djecu kao potrošače, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Mostaru, Mostar, 2023.
30. Sokol, A., Alibegović, S., Mladi za bolje medije: Stavovi, navike i potrebe mladih za medijskim sadržajima u BiH., Mediacentar, Sarajevo, 2021.
31. Šmit, M., Djeca i digitalni svijet: izazovi roditeljske zaštite. IMR, XVI., 2020.
32. Šmit, M., Turkalj, D., Biloš, A., Internet usage and related behavior patterns of primary school children: perceived differences between girls and boys in Croatia, Ekonomski vijesnik, Vol. 34, No. 2., 2021.
33. Üneri, O. S., Tanıdır, C., Evaluation of Internet addiction in a group of high school students: A cross-sectional study. Düşünen Adam, 24(4), 2011.
34. Verswijvel, K. et al., Is It a Good or a Bad Thing? Understanding How Adolescents Think and Feel about Sharenting on Social Network Sites, Children and Youth Services Review, 104, 2019.
35. Vidak, I., Facebook, komunikacija 21.stoljeća. Praktični menadžment, Vol. V., br. 1., 2014.
36. Villani, S., Impact of media on children and adolescents: A 10-year review of the research. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 40(4), 2001.
37. Villegas, J., Media use and the family: A review of research in the United States. Communication Yearbook, 36, 2012.